

РОЗШИРЕННЯ ФУНКЦІОНАЛУ АРХІВНИХ УСТАНОВ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Багатоаспектний характер ретроспективної документної інформації, зосередженої в системі під назвою Національний архівний фонд (НАФ), і, відповідно, багатоадресність та багатоманітність цілей і форм її використання, з одного боку, та суто специфічні технологічні особливості її організації, зберігання й опрацювання, з іншого боку, обумовлюють відособленість архівної справи від інших суспільних сфер і галузей.

Відомий архівознавець В. Автократов зазначав, що державна архівна служба створюється задля реалізації таких функцій: 1) накопичення документної ретроспективної інформації у межах НАФ; 2) її «впорядкування» (або організація) у цих межах; 3) зберігання; 4) пошук; 5) організація використання, спрямована на задоволення потреб суспільства у ретроспективній інформації. Відповідно до цих завдань сучасні архівісти займаються трьома групами питань: вивченням проблем, які безпосередньо пов'язані з архівами та архівними документами як з інформаційними системами; ставленням до архівів як до об'єктів управління (тобто організаційно-економічних систем); дослідженням архівів і документів у загальнонауковому та технологічному контексті (як матеріальних об'єктів).

Розвиток архівів як інформаційних систем відповідно до викликів інформаційного суспільства суттєво залежить від трьох груп функцій управління: масивами інформації, інформаційними потоками та інформаційними технологіями.

Серед функцій управління масивами інформації можна виділити ряд таких, що постійно здійснюються державними архівами: формування НАФ та забезпечення збереженості (тобто зберігання) документів НАФ. Зберігання, на

думку В. Автокротова, – це найбільш складна функція архівних установ, тому що їхня діяльність у цій сфері спирається на методи різної наукової природи. У ній виділяються дві підфункції: 1) спорудження архівних будівель і їхнє технічне оснащення; 2) забезпечення збереженості документів за допомогою використання як загальнонаукових методів, технічних засобів, так і методів архівознавства.

Діяльність архівних установ із забезпечення фізичної та фізико-хімічної збереженості документів базується на застосуванні загальнонаукових методів. Вона складається з створення і підтримання оптимальних умов зберігання архівних документів, їх консервації, реставрації, біозахисту [1]. Паралельне використання архівознавчих методів дозволяє вирішити проблему «забезпечення наявності» документів, що певною мірою допомагає забезпечити їх фізичну збереженість. Складовими діяльності з «забезпечення наявності» документів є: а) облік документів (пов'язано з функцією накопичення та «впорядкування»); б) контроль фактичної наявності та стану документів, топографування, вдосконалення структури зберігання документів, раціональне використання наявних площ архівосховищ; в) організація порядку доступу до документів, їх видавання з архівосховищ та повернення на місце. З урахуванням повсюдного переходу до електронного документообігу функція зберігання набуває нового змісту, адже до цього часу світове співтовариство ще не дійшло остаточної згоди щодо методик зберігання документації на носіях різного типу.

Не менш важливою є діяльність державних архівів з формування Національного архівного фонду як документального сегменту соціальної пам'яті. Формування складається з комплексу організаційних, методичних і практичних рішень та заходів, спрямованих на систематичне поповнення НАФ цінними для суспільства архівними документами та вилучення з нього документів, що втратили свою культурну цінність. Воно відбувається у кілька етапів:

- визначення профільних джерел формування НАФ;

- організація експертизи цінності документів, нагромаджених за час діяльності юридичних і фізичних осіб;
- державна реєстрація і державний облік документів НАФ;
- комплектування документами НАФ;
- контроль за здійсненням експертизи цінності документів в інших архівних установах та приватних архівних зібраннях.

Теоретико-методичною основою формування НАФ є експертиза цінності документів, тобто це визначення культурної чи практичної цінності документів через їх всебічне вивчення з метою внесення документів до НАФ або вилучення з нього, встановлення строків зберігання архівних документів, що не підлягають внесенню до НАФ, грошової оцінки документів НАФ та віднесення їх до унікальних і особливо цінних [2].

Комплектування державних архівів – це цілеспрямоване і систематичне поповнення їх складу документами НАФ у відповідності з профілем конкретного архіву. Мета комплектування архівних установ – сформувати і зберегти найповніший і багатовимірний, найбільш наближений до об'єктивності інформаційний відбиток життя суспільства.

Перехід до е-урядування й загальна віртуалізація соціальних комунікацій змушує архівістів поєднувати функцію комплектування з управлінням документацією тому, що проблему архівного зберігання електронних документів треба вирішувати на етапі їхнього створення. Невизначеність з процедурами архівування та зберігання електронних документів призводить до їх втрати, що вже сталося з частиною таких інформаційних джерел кінця 1990-х – початку 2000-х років. Архівісти через документальний комплекс НАФ можуть представити образ сучасної культури перед майбутніми поколіннями й таким чином визначити розвиток історичного пізнання, яке безпосередньо впливає на історичний процес. Наше розуміння сьогодення, й адекватність реагування на його виклики нерозривно пов'язані з нашим уявленням про

минуле, від розуміння нашої історії майбутніми поколіннями залежить їхня соціально-політична діяльність.

Останніми роками змінились принципи формування Національного архівного фонду: від пасивного приймання документів за усталеною технологією до активного впливу на процеси документотворення включно з ініціативним документуванням відповідних процесів і подій. Цей комплекс заходів з реформування архівної сфери відомий архівознавець К. Новохацький назвав «архівною революцією» [1]. Спостерігається суттєва експансія архівів у напрямку збирання та зберігання документів на нетрадиційних носіях, кінофотофонодокументів, комп'ютерних баз даних, сайтів, усноїсторичних документів тощо.

Не менш важливою є діяльність з обліку архівних документів, яка передбачає визначення кількості, складу і стану документів в одиницях обліку та відображення їх в обліковій документації. Під обліком архівних документів розуміють комплекс контрольних-охоронних заходів, що забезпечують фіксацію наявності архівних документів, а також одержання відомостей про їхній склад, обсяг і рух в одиницях обліку [1]. Українські архіви здійснюють державний облік документів централізовано у межах повноважень, визначених чинним законодавством.

Серед функцій управління масивами інформації, які виконуються державними архівами в міру необхідності, слід назвати зняття необґрунтованих обмежень на доступ до архівних документів, тобто розсекречування.

Функції управління інформаційними потоками поєднані з організацією використання ретроспективної інформації. Вони є відображенням характеру взаємозв'язків з користувачами документної інформації – організаціями та громадянами. Архівна інформація має власну, відмінну від бібліотечної чи іншої тиражованої, структуру, пов'язану з функцією документа як інструмента виконання визначеного завдання, тому її зберігання має сенс лише за умови створення можливостей для використання. Особливий характер архівної інформації стає доступним тільки після її упорядкування, що здійснюється на

підставі селекції та визначення ієрархічності, із застосуванням специфічних методів, за відомим і зрозумілим для користувачів принципом.

Не менш соціально значущим є виконання архівістами аналітико-синтетичної переробки архівної інформації, тобто створення вторинної архівної інформації у вигляді науково-довідкового апарату, що дозволяє скоротити її об'єм для користувача до мінімуму, а за потреби й оперативно звернутись до першоджерела.

Функції управління інформаційними потоками, зокрема використання ретроспективної інформації у сфері соціального захисту, нерозривно пов'язані з функціями управління інформаційними технологіями. Раціоналізація використання інформаційних ресурсів НАФ вимагає удосконалення системи документаційних комунікацій за рахунок інформатизації традиційних технологічних процесів, у тому числі й модернізації довідкового апарату шляхом створення нових типів документів вторинного рівня у вигляді баз та банків даних, особливо для найчастіше запитуваних фондів.

Цифровізація документів НАФ і активне впровадження в повсякденну практику архівних установ інформаційно-комунікаційних технологій урізноманітнюють види та інструменти їхньої інформаційної діяльності. Організація он-лайн виставок і віртуальних екскурсій, надання довідок електронною поштою, доступ до науково-довідкового апарату та колекцій оцифрованих документів, онлайн-консультації на сайті – все це вже стало буденністю українських архівів. Створення Державною архівною службою України в 2022 р. міжархівного пошукового порталу «Єдине вікно доступу до цифрових ресурсів українських архівів» на платформі ARCHIUM засвідчує розширення та урізноманітнення функцій українських архівів для задоволення інформаційних потреб широкого кола користувачів. Загальний обсяг доступних в режимі онлайн документів «Міжархівного пошукового порталу» наразі складає 7 млн документів з 7 тематичних документальних комплексів: 5 центральних, 3 обласних архівів, а також «Цифрового архіву Західноукраїнської народної республіки» [4. с. 22].

Переведення взаємодії державний архів – користувач інформації з читального залу архіву до віртуального (електронного) значно розширює можливості обслуговування користувачів (не важлива місткість читального залу, не потрібно видавати документи зі сховища й перевіряти їх стан до та після видачі, проводити реставрацію внаслідок інтенсивного користування тощо). У віртуальному читальному залі кількість одноразово доступних цифрових копій документів (замовлених документів) може обмежуватися тільки швидкістю програмно-апаратних комплексів та обсягами носіїв, на яких розміщують цифрові копії документів. Наприклад, у 2023 р. архівно-пошуковим ресурсом «Український мартиролог ХХ століття», створеним українськими архівістами, скористалися понад 50 тис. відвідувачів [4, с. 41].

Отже, незважаючи на передбачення скептиків щодо маргіналізації архівних установ в інформаційному/мережевому/цифровому суспільстві, а то й повному заміщенні їх інформаційними технологіями, сучасні архіви, й українські зокрема, демонструють високу адаптивність до сучасних реалій і затребуваність в українському суспільстві.

Джерела та література

1. ДСТУ 2732:2004. Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять. [Чинний від 2005-07-01]. Вид. офіц. Київ: Держспоживстандарт України, 2005. 32 с.

2. Правила роботи архівних установ України, затверджені наказом Міністерства юстиції України 08 квітня 2013 р. № 656/5, зареєстровані в Міністерстві юстиції України 10 квітня 2013 р. за № 584/23116 [зі змінами]. URL: <https://bit.ly/3Nwrv8E> (дата звернення: 27.03.2023).

3. Новохатський К. Гуманітарна місія архівів та реформування архівної справи в Україні. *Архіви України*. 2006. № 1-6. С. 81.

4. Про роботу Укрдержархіву, архівних установ і спеціальних установ страхового фонду документації у 2023 році та пріоритети на 2024 рік. URL: [zvit_archiv_2023.pdf](#) (дата звернення: 15.11.2024)